

УДК 94(477) « 1943/1945»

І.В. Перехрест

**ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА
ОКРЕМИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
В ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ (1943–1945 рр.)**

У наведеній статті автор аналізує стан допомоги дітям-сиротам та жінкам з боку держави і громадських організацій у перші повоєнні роки.

Ключові слова: охорона материнства і дитинства, діти-сироти, піклування, громадські організації, допомога.

До особливих категорій населення, які постраждали внаслідок війни та окупації й потребували соціального захисту і допомоги держави, варто віднести дітей-сиріт, матерів-одиначок, дітей та родини загиблих фронтовиків. Названі категорії людей відчували на собі труднощі воєнного лихоліття, залишаючись на окупованих територіях, що позначилося на їхньому фізичному і морально-психологічному стані.

Метою запропонованої статті є вивчення й аналіз заходів органів державної влади у справі соціальної допомоги окремим категорії населення в УРСР у перші повоєнні роки.

Об'єктом дослідження є категорії населення, які потребували соціальної допомоги з боку державних органів влади.

Предметом дослідження є заходи органів влади у здійсненні соціального захисту деяких категорій населення в повоєнні роки.

Історіографія окресленої тематики є доволі значною, оскільки назване питання широко висвітлене в дослідженнях як радянських, так і сучасних науковців [2; 6; 7; 9; 10]. Але, незважаючи на широкий формат, дослідження потребує подальшого розгляду, оскільки не повністю розкритими залишаються деякі аспекти, зокрема допомога громадськості дітям-сиротам, морально-психологічний стан жінок та дітей після закінчення війни тощо.

У складних повоєнних умовах заходи з охорони материнства і дитинства, турбота про дітей, які залишилися без піклування батьків, стали пріоритетними завданнями для органів державної влади в СРСР, зокрема й в Україні. Особливого значення це питання набуло у зв'язку з погіршенням демографічної ситуації в республіці.

З визволенням території УРСР органами влади було розпочато роботу з відновлення закладів охорони материнства і дитинства. Для втілення програми допомоги дітям-сиротам, одиноким та багатодітним матерям і вагітним жінкам Верховною Радою СРСР було прийнято Наказ від 08.07.1944 «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним та одиноким матерям, підсилення охорони материнства й дитинства, про встановлення почесного звання «Мати-героїня» і заснування ордена «Материнська слава» [11; с. 126].

Уведення в дію основних положень наведеного вище документа створило міцну матеріальну базу для подальшого розвитку охорони материнства і дитинства. Відповідно до зазначеного наказу, встановлювалася видача допомоги значно більшій кількості жінок, що стали матерями, збільшувалася оплатна відпустка з вагітності та пологів на 14 днів, до того ж допомога надавалася матерям, які мали двох дітей, при народженні кожного наступного.

Тож варто зазначити, що увага, яку приділяли органи влади питанням зміцнення здоров'я матері й дитини, сприяла розвитку мережі закладів із лікувально-профілактичного обслуговування дітей та зростанню спеціалізованих кадрів у цій галузі медицини.

Одним із важливих організаційних заходів, спрямованих на подальше поліпшення лікувально-профілактичного обслуговування дітей та на підвищення якості роботи кожного дитячого закладу, було введення в УРСР у 1945 р. обов'язкового контролю за дитячою смертністю. Цей захід сприяв посиленню уваги до питань профілактичної роботи дитячих консультацій. Районні педіатри (посада була введена ще в 1944 році) поліпшили інструктаж і контроль за діяльністю дільничних лікарів, а також фельдшерсько-акушерських пунктів [7; с. 236]. Знизити дитячу смертність удалося вже в 1945 році, але ці показники були ще незначними з огляду на низький рівень матеріально-технічного забезпечення пологових будинків та лікарень.

Великої уваги та значної соціальної допомоги також потребували такі групи населення, як діти-сироти, які внаслідок війни залишилися без батьків та діти фронтовиків. Ці категорії населення не мали змоги в повоєнний період самостійно подбати про себе і забезпечити себе всім необхідним для проживання. Шефство над ними взяла на себе держава [9; с. 59].

Стан дітей у суспільстві майже завжди віддзеркалює моральну і матеріальну ситуацію, в якій воно перебуває. Минула війна не була винятком. Кожен день війни залишав без даху над головою і без батьків тисячі дітей. Після визволення населених пунктів республіки діти намагалися повернутися до рідних осель, щоб розшукати рідних, яких війна розкидала по всій країні. В Україні таких дітей було надзвичайно багато. У першому кварталі 1944 р. на визволеній території УРСР налічувалося 67 тис. сиріт (із них 10200 – безпритульних), а вже в грудні 1944 р. – 125 тис. (із них близько 21 тис. безпритульних) [2; с. 6]. Ця категорія дітей не мала місця і засобів для проживання, серед них були поширені важкі інфекційні хвороби і завошивленість, адже їхнє життя проходило в антисанітарних умовах. З огляду на ці факти, перед органами влади постало важливе завдання: зібрати безпритульних дітей-сиріт та забезпечити умови для поліпшення їхнього життя. Так, до 1 вересня 1945 р. на облік було взято 162 тис. сиріт [1; с. 176]. Піклуванням про дітей було зумовлене також прийняття таких постанов РНК СРСР, як «Про влаштування дітей, що залишилися без батьків» (23.01.1942), «Про покращення постачання дітей фронтовиків» (16.02.1945). У постанові РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 21.08.1943 «Про невідкладні заходи по віднов-

ленню народного господарства в районах, звільнених від окупації» передбачалося створення суворівських, військових і спеціалізованих ремісничих училищ, дитячих будинків та дитячих приймальників-розподільників для дітей, у яких батьки загинули за часів німецької окупації [4; арк. 23].

Як і в більшості справ, пов'язаних із соціальною програмою допомоги різним верствам населення, значну роль у справі допомоги дітям-сиротам відіграли громадські організації. Наприклад, на спілкові кошти в Києві, Донбасі, Одесі було організовано 6 дитячих будинків. Активісти брали участь у виявленні бездоглядних дітей, їх обліку, в оформленні документів на опіку, усиновлення. Часто опікунами ставали цілі трудові колективи. Трудящі республіки зібрали за період 1944–1945 рр. близько 830 тис. карбованців, які пішли на утримання дитячих будинків, їдалень [1; с. 177].

Гроші збиралися багатьма трудовими колективами по всій Україні та надходили до фонду допомоги дітям-сиротам, і вже на кінець 1945 р. кошторис фонду складав 17 млн крб [13; арк. 88]. Допомога громадян республіки була значною, та не залишали без уваги цю проблему й державні органи влади. З кожним роком зростали державні асигнування на утримання дітей, які втратили батьків: у 1944 р. з цією метою було виділено з бюджету 1 млрд 700 млн крб, у наступному – 2 млрд 237 млн крб [8; с. 179]. Ці гроші переводилися в бюджети місцевих органів влади, де вони розподілялися за призначенням: створювалися дитячі будинки, в яких влада намагалася забезпечити знедолених дітей всім необхідним.

Так, зокрема, велику роботу в цьому напрямку провели органи місцевої влади Ворошиловградської області. Протягом 1944–1946 рр. по області було створено 30 дитячих будинків, підпорядкованих Міністерству освіти, з контингентом 4200 осіб, 15 дитячих будинків при промислових підприємствах і радгоспах, у яких виховувалося 1185 дітей, 4 будинки дитини в підпорядкуванні Міністерства охорони здоров'я з контингентом 288 дітей та дитячих будинок у підпорядкуванні Міністерства соцзабезпечення. Разом у 50 дитячих будинках проживало понад 5700 дітей [8; с. 182].

Щоправда, не завжди і не скрізь удавалося забезпечити найменш захищену категорію населення, якими були діти-сиріти, мінімумом необхідно. Інколи причиною невлаштованості сиріт ставала людська байдужість, корисливість, прагнення до наживи за рахунок чужої біди. Так, у виступі на Харківській обласній партконференції один із делегатів наголосив, що в їхньому селищі 7 дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронті. Діти зовсім роздягнені й босі, до школи не ходять. А директор радгоспу, отримавши мануфактуру, не виділив дітям жодного метра [2; с. 179]. Подібні випадки були не поодинокими, але вони не визначали загальне ставлення людей до сиріт, чий долі були скалічені війною.

Діти, як майбутнє кожної держави, вимагають до себе постійної уваги, особливо діти, яких війна зробила сиротами і позбавила піклування батьків. Упродовж 1943–1945 рр. органами влади по всій території республіки були

проведені заходи з упорядкування життя бездоглядних дітей. З метою забезпечення дітей нормальними умовами життя і навчання були збудовані та відновлені дитячі будинки та інтернати, до яких були направлені педагоги, вихователі та медичні працівники. Ця робота була надзвичайно важливою, особливо з огляду на те, що в названі заклади постійно прибували нові діти, які могли раніше проживати в антисанітарних умовах, були занадто вразливі внаслідок отриманих душевних травм. Відповідно, працювати з такими дітьми було складно. Так, у результаті самовідданої роботи багатьох людей ці діти надалі мали змогу посісти гідне місце в суспільстві, не залишившись сам на сам зі своїми проблемами.

Опікування радянським урядом та органами влади питаннями охорони материнства і дитинства дійсно мало місце в СРСР, зокрема в Україні. Жінки та діти в повоєнний період були однією з найбільш незахищеною від труднощів категорією населення, що потребувала значної допомоги і в соціальному, і в загальнолюдському плані. Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що державна допомога незахищеним верствам населення, зокрема дітям та жінкам, у перші повоєнні роки здійснювалася відповідно до можливостей держави. На нашу думку, серед питань, які потребують подальшого дослідження, можна виділити такі, як психологічний стан та умови життя дітей-сиріт у повоєнний період.

Список використаних джерел

1. Врачебные кадры : Сб. указов, постановлений правительства и ведомственных материалов / Под ред. Н. А. Виноградова. – М. : Медгиз, 1949. – 203 с.
2. Вронська Т. В. В умовах війни: життя та побут населення міст України (1943–1945 рр.). – К. : Ун-т історії НАН України, 1995. – 83 с.
3. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. Р. – 880. – Оп. 11. – Спр. 1005. Звіти райрад народних депутатів Київської області про розподіл бюджетних коштів. – 211 арк.
4. ДАКО. – Ф. Р. – 880. – Оп. 11. – Спр. 1108. Постанови та розпорядження Київської обласної ради народних депутатів 1944–1945 рр. – 134 арк.
5. ДАКО. – Ф. Р. – 2356. – Оп. 5. – Спр. 7. Листування з відділом культури про поліпшення харчування непрацевдатних дітей. – 11 арк.
6. Голиш Г. М. У вирі війни. Становище неповнолітніх громадян України в 1941–1945 рр. – Черкаси : Вид-во «Черкаський ЦНТЕІ», 2005. – 323 с.
7. Головка М. Л. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. – К. : Олан, 2004. – 704 с.
8. Головка М. Л., Лисенко О. Є. Профспілки України у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. – К., 2002. – 312 с.
9. Гриценко Т. Т. Піклування партії та уряду про дітей // УІЖ. – 1975. – № 3. – С. 58–61.
10. Ленська В. В. Піклування партії про загальне навчання дітей і підлітків в роки війни // УІЖ. – № 6. – 1987. – С. 83–91.
11. Матеріали до історії розвитку охорони здоров'я на Україні / Під ред. К. Ф. Дупленко. – К. : Держмедвидав УРСР, 1959. – 383 с.

12. Юрчук В., Кожухайло И. Коммунистическая партия во главе всенародной борьбы за восстановление и развитие народного хозяйства Советской Украины (1946–1950 гг.). – К., 1986. – 365 с.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань і організацій України. – Ф. 1. – Оп. 83. – Спр. 46. – План роботи профспілок УРСР на 1944–1945 рр. – 126 арк.

References

1. Vrachebnye kadry : Sb. ukazov, postanovlenyyu pravytel'stva y vedomstvennykh materialov / Pod red. N. A. Vynogradova. – M. : Medhyz, 1949. – 203 s.
2. Vrons'ka T. V. V umovakh viyny: zhyttya ta pobut naseleण्या mist Ukrayiny (1943–1945 rr.). – K. : Un-t istoriyi NAN Ukrayiny, 1995. – 83 s.
3. Derzhavnyy arkhiv Kyuyivs'koyi oblasti (dali – DAKO). – F. R. – 880. – Op. 11. – Spr. 1005. Zvity rayrad narodnykh deputativ Kyuyivs'koyi oblasti pro rozpodil byudzhetykh koshtiv. – 211 ark.
4. DAKO. – F. R. – 880. – Op. 11. – Spr. 1108. Postanovy ta rozporyadzhennya Kyuyivs'koyi oblasnoyi rady narodnykh deputativ 1944–1945 rr. – 134 ark.
5. DAKO. – F. R. – 2356. – Op. 5. – Spr. 7. Lystuvannya z viddilom kul'tury pro polipshennya kharchuvannya nepratsezdatnykh ditey. – 11 ark.
6. Holysh H. M. U vyri viyny. Stanovyshche nepovnolitnykh hromadyan Ukrayiny v 1941–1945 rr. – Cherkasy : Vyd-vo «Cherkas'kyu TsNTEYi», 2005. – 323 s.
7. Holovko M. L. Suspil'no-politychni orhanizatsiyi ta rukhy Ukrayiny v period Druhoyi svitovoyi viyny. – K. : Olan, 2004. – 704 s.
8. Holovko M. L., Lysenko O. Ye. Profspilky Ukrayiny u period Velykoyi Vitchyznyanoyi viyny 1941–1945 rr. – K., 2002. – 312 s.
9. Hrytsenko T. T. Pikluvannya partiyi ta uryadu pro ditey // UIZh. – 1975. - № 3. – S. 58-61.
10. Lens'ka V. V. Pikluvannya partiyi pro zahal'ne navchannya ditey i pidlitkiv v roky viyny // UIZh. – № 6. – 1987. – S. 83-91.
11. Materialy do istoriyi rozvytku okhorony zdorov'ya na Ukrayini / Pid red. K. F. Duplenko. – K. : Derzhmedvydav URSR, 1959. – 383 s.
12. Yurchuk V., Kozhukhaylo Y. Kommunystycheskaya partyya vo glave vsenarodnoy bor'by za vosstanovlenye y razvytye narodnoho khozyaystva Sovetskoй Ukrayny (1946–1950 rr.). – K., 1986. – 365 s.
13. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' i orhanizatsiy Ukrayiny. – F. 1. – Op. 83. – Spr. 46. – Plan roboty profspilok URSR na 1944–1945 rr. – 126 ark.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2013 р.

И.В. Перехрест

**Государственная помощь
отдельным категориям населения Украины
в период послевоенного восстановления (1943–1945 гг.)**

В представленной статье автор анализирует состояние помощи детям-сиротам и женщинам со стороны государства и общественных организаций в первые послевоенные годы.

Ключевые слова: охрана материнства и детства, дети-сироты, забота, общественные организации, помощь.

I. Perekhrest

**State aid to certain categories of the population of Ukraine
in postwar reconstruction period (1943–1945)**

The special categories of people affected by war and occupation, and required social security and government assistance, should include orphans, single mothers, children and families of dead soldiers. The above categories of people affected by the difficulties of the war years, remaining in the occupied territories, as reflected in their physical, moral and psychological state.

The aim of the proposed paper is to study and analyze the activities of public authorities in the case of social assistance to certain categories of people in the USSR in the early postwar years.

The object of study is the population in need of social assistance from the government authorities.

The subject of research is the action of the authorities in implementation of social protection of certain categories of the population in the postwar years.

Children are the future of each state, requiring constant attention to yourself, especially children that war made orphaned and deprived of parental care. During the 1943–1945 biennium authorities throughout the republic were carried out measures to streamline the life of street children. In order to ensure normal living conditions of children and education, have been built and rebuilt orphanages and boarding schools, which were sent to teachers, caregivers and healthcare professionals. This work was very important, given the fact that these institutions are constantly coming new kids who had the opportunity to live in unsanitary conditions were too vulnerable due to mental received injuries, and work with these children was difficult. Thus, as a result of dedicated work of many people, these children were able to continue to take their rightful place in society is not left alone with.

Taking care of the Soviet government and the government with the protection of motherhood and childhood really happened in the USSR, including Ukraine. Women and children in post-war period was one of the most vulnerable categories of the population of the difficulties that required considerable care and in social and in general human terms. Summing up the above, we note that state aid to vulnerable people, including children and women in the early postwar years was carried out according to the capacity of the state. We believe that among the issues requiring further research are: psychological health and living conditions of orphans in the postwar period their problems.

Keywords: guard of maternity and childhood, children-orphan, caring, public organizations, help.